

УДК 342.5

С. В. Кухтик

аспірант

Інститут законодавства Верховної Ради України

Несторівський пров., 4, Київ, 04053, Україна

ДЕРЖАВНА ВЛАДА (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядаються проблемні теоретико-правові аспекти державної влади. Особливу увагу приділено історичним аспектам досліджуваного явища, співвідношенню державної та політичної влади.

Ключові слова: влада, державна влада, правова влада, політична влада.

Поняття влади, відносин влади та підпорядкування завжди хвилювали людство. Саме тому влада з часів античності була предметом численних досліджень — політичних, соціологічних, історичних, правових. При цьому слід відмітити неоднозначне ставлення до феномену влади і політиків, і науковців, і діячів мистецтв, і пересічних громадян.

Неможливо оминати увагою той факт, що у будь-якому суспільстві за будь-якої влади певна частина населення буде невдоволена існуючим суспільним ладом, оскільки людині притаманно прагнення до свободи, а також постійне бажання поліпшити умови свого життя. Що ж стосується влади, то слід погодитись з М. А. Булгаковим, який словами Ієшуа Га-Ноцрі визначає, що «будь-яка влада є насильством над людьми».

Отже, намагання вдосконалити дієвість влади, її реальну здатність сприяти забезпеченню потреб суспільства та максимально наблизити до прагнень та інтересів окремої особи обумовлюють невіддільний розвиток наукової думки стосовно поняття державної влади.

Так, питання влади, державної влади вивчали такі відомі античні мислителі, як Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон та ін. В епоху Середньовіччя дані питання продовжують вивчати Ф. Аквінський, Ф. Бомануар, Г. Донелл. Активні пошуки оптимальної моделі державного управління можна відзначити у роботах мислителів Нового часу: Г. Гроція, Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббса, Дж. Локка, І. Канта, Г. Гегеля, Ш.-Л. Монтеск'є та ін. Наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття наука суттєво поповнюється роботами Ф. Енгельса, В. І. Леніна, які стають відправною точкою, основою подальших радянських розробок питань, пов'язаних із сутністю державної влади. Разом з цим, у цей же час з'являються безцінні праці М. Вебера, Г. Кельзена, Л. Дюгі, Т. Парсонса та ін. Безумовно, питання функціонування державної влади ні в якому разі не втрачають своєї актуальності сьогодні, на сучасному етапі державного розвитку. Зокрема, варто виокремити наукові праці Р. М. Мінченко, А. І. Бобильова, С. К. Бостана, І. О. Полянського, С. Г. Стеценка, С. М. Шахрая та ін.

Метою даної статті є дослідження проблемних теоретико-правових аспектів державної влади, визначення співвідношення держави та політичної влади.

Перш за все зрозумілим є те, що поняття «державна влада» і «влада» співвідносяться між собою як частина та ціле. Саме тому для визначення та усвідомлення поняття державної влади нам передусім необхідно з'ясувати зміст поняття «влада».

Ще Арістотель наголошував на існуванні різних видів влади (влада володаря над рабом, домогосподарська влада тощо) і визначав державну владу в якості одного з різновидів влади [1, с. 102].

В усіх своїх проявах влада нерозривно пов'язана із суспільством, не може бути визначена і вивчена у відриві від суспільних явищ та інститутів. Влада розвивається відповідно до загального розвитку людства. Вона є базовим, ключовим елементом держави, без якого неможливо забезпечити життєздатність і функціонування суспільства.

Як відзначає В. Халіпов, «феномен влади полягає у тому, що це найвиразніше соціальне явище, породження і створення людини і суспільства, найбільша знахідка людини, умова існування суспільства, життя людей спільно» [2, с. 38].

Влада є головною умовою та засобом впорядкування суспільних відносин, саме за допомогою владних повноважень створюються умови для комфортного співіснування людей у суспільстві.

Слушною є думка, що владні відносини об'єктивно притаманні суспільному життю. Це своєрідна умова, плата за життя в суспільстві, тому що жити в суспільстві і бути вільним від його правил неможливо. Іншими словами, без відносин влади людська цивілізація неможлива. Так само, як без суспільства і поза суспільством не існує влади. Універсальний характер влади як регулятора суспільних відносин, її суспільна природа і, як наслідок, органічний зв'язок з суспільними явищами визначають її феноменальну, незамінну іншими регуляторами роль у соціумі [3, с. 51].

Російський політолог Ф. М. Бурлацький також вважає, що «влада є реальною здатністю здійснювати свою волю в соціальному житті, нав'язуючи її, якщо необхідно, іншим людям» [4, с. 18].

На думку В. П. Самохвалова, «влада в загальному значенні є здатністю і можливістю здійснювати свою волю (класом, групою, особистістю, партією, державою тощо), справляти певний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою авторитету, права, сили та інших засобів». Автор наголошує, що влада є одним із найважливіших видів соціальної взаємодії [3, с. 51].

Щодо природи владних відносин, то у науці є різні підходи до пояснення причин їх виникнення. Зокрема, виділяють наступні:

– біологічний підхід, який визнає владу притаманною біологічній природі людини;

– антропологічний (від грецьк. *anthropos* — людина) — пов'язує поняття влади з суспільною природою людини і поширює його на всі соціальні, в тому числі й докласові, утворення;

– політологічний підхід до розуміння влади, який ґрунтується на органічному зв'язку влади й політики, пов'язує їх існування лише з певними етапами суспільного розвитку, для яких характерною є наявність

спеціальних суспільних інститутів здійснення влади, насамперед держави [5, с. 117].

С. Г. Стеценко та В. М. Кравчук, досліджуючи інститут прокуратури як суб'єкт владних повноважень, зазначають що суб'єктом владних повноважень є Прокуратура України у цілому, прокуратура певного рівня і кожен прокурор з його повноваженнями владного характеру [6, с. 72].

В цілому погоджуючись із запропонованими підходами, вважаємо, що доцільно виокремити політико-правовий аспект влади. Насамперед права природа влади стосується саме державної влади. Як справедливо зазначає П. В. Гармоза, влада існує всередині права, є важливою складовою його механізму, однак існує і поза правом [7, с. 85]. Необхідно мати на увазі, що право та влада тісно пов'язані та взаємно забезпечують існування та реальну дію одне одного. Тобто влада встановлюється, забезпечується та гарантується нормами права, право ж, в свою чергу, встановлюється шляхом використання владних повноважень та забезпечується ними.

Саме політико-правовий аспект влади має бути предметом ґрунтовного дослідження в рамках теорії держави і права. За такого підходу поняття влади може бути визначено на основі визначення, запропонованого О. І. Бобильовим: «влада являє собою організовану, певним чином оформлену силу, що має здатність справляти певний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою будь-яких засобів» [8, с. 7–8]. Таким чином, поняття влади охоплює собою усі можливі види влади: політичну, економічну, релігійну, владу місцевого самоврядування тощо. Та, найголовніше, таке визначення дозволяє розглядати нам у якості одного з видів влади державну владу.

Для політико-правового підходу до вивчення поняття влади суттєве значення має поняття правової влади, яке нам, зокрема, пропонує П. В. Гармоза, тобто «правовим чином нормативно закріплена можливість суб'єкта (потенційна, така, що реалізується, або виконана) в рамках визначених цими ж настановами суспільних відносин забезпечувати поведінку інших суб'єктів таких відносин відповідно до його волевиявлення» [7, с. 85]. У такому значенні владу можна сприймати як безпосередню здатність одних суб'єктів правовідносин впливати на інших. Саме такими владними повноваженнями наділені державні органи (від імені держави, у межах наданих їм повноважень), роботодавці (стосовно підлеглих їм осіб у межах, встановлених законодавством та трудовими угодами); органи місцевого самоврядування тощо.

Важливість виокремлення правової влади в сучасних умовах полягає у тому, що в умовах глобалізації держава стає не єдиним джерелом правової влади. Тобто в умовах глобалізації спостерігаються наступні особливості правової влади:

1) правовою владою наділені наднаціональні структури (наприклад ті, які уповноважені вирішувати спори та рішення яких є обов'язковими для виконання, зокрема, Європейський Суд з прав людини);

2) певні владні повноваження закріплюються на міжнародному рівні (наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права вста-

новлює право кожного громадянина без будь-якої дискримінації і без необґрунтованих обмежень право і можливість брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників);

3) на міжнародному рівні закріплюються умови (або певні обмеження) владних повноважень (наприклад, Європейською соціальною хартією передбачено певні умови для роботодавців, зокрема, щодо порядку звільнення осіб (стаття 24, 29) тощо);

4) деякі пріоритети у формуванні державної політики, а також певні обмеження державної влади встановлюються на міжнародному рівні.

В інституціональній системі суспільства держава посідає центральне місце. За своєю природою вона є організацією всього суспільства, відображає різні його інтереси. М. М. Коркунов відзначає: «Необхідну приналежність кожної держави становить влада. ... влада держави проявляється з особливою яскравістю, дає себе відчувати особливо сильно. Держава з усіх суспільних союзів є переважно пануючою... Влада є саме тим, що об'єднує державу в єдине ціле» [9, с. 65].

Однак, складно погодитись з твердженням, що «державна влада є найважливішою формою політичної влади» [5, с. 115].

Так, В. П. Самохвалов зазначає, що «основою, стрижнем держави є політична влада, яка іменується державною. Впевненість в ідентичності зазначених понять («державна влада» і «політична влада»), зокрема, може бути виведена логічним шляхом з «Політики» Арістотеля, в якій йдеться про таке: «Оскільки, як ми бачимо, будь-яка держава являє собою свого роду взаємодію, усяка ж взаємодія організується заради якогось блага (адже всяка діяльність має на увазі передбачуване благо), то, мабуть, усі взаємодії прагнуть до того або іншого блага, причому більше за інших і до вищого з усіх благ прагне та взаємодія, що є найбільш важливою із всіх і об'єднує собою всі інші взаємодії. Ця взаємодія і називається державою або взаємодією політичною» [1]. З цього випливає, що формою політичної взаємодії є саме держава. Крім того держава як така є універсальною (загальною) формою політичної взаємодії, тому що держава одночасно поєднує в собі форму взаємодії і форму суб'єкта для такої взаємодії. Політичний процес як зміст політичної взаємодії можливий тільки в державній формі» [3, с. 53–54].

Однак теза про те, що держава є «взаємодією політичною» не можна вважати підтвердженням тотожності політичної та державної влади або визнання державної влади підвидом політичної. Досить складно погодитись і з тезою про те, що політичний процес можливий лише у державній формі. По суті, обрання представників до наддержавних органів відбувається не на державному рівні, однак не можна сказати, що цей процес не є політичним.

Деякі дослідники вважають, що ототожнювати політичну і державну владу не можна, оскільки політична влада — поняття більш широке [3, с. 54]. З таким підходом складно сперечатись, оскільки політичною владою наділені і наддержавні утворення, і політичні об'єднання тощо. Тому поняття «політична влада» охоплює значно ширше коло відносин, ніж

відносини державно-владні. Однак, поняття «державна влада» також не є суто політичним, а охоплює і економічну, і управлінсько-господарську, і правову і ще багато інших складових. Саме тому вважаємо, що державна влада є, безумовно, владою політичною, однак її не можна розглядати в якості виду політичної влади, а, скоріше, «політичність» слід вважати ознакою, характеристикою державної влади.

Що ж стосується сутності державної влади, то в різні часи вона сприймалась по-різному, проте найважливіші її сутнісні характеристики в цілому залишались незмінними.

Так, на думку Арістотеля, державний лад тотожний порядку державного управління, яке виражається у верховній владі держави, і верховна влада перебуває в руках або одного, або небагатьох, або більшості [1, с. 103]. Тобто державна влада (верховна влада) є відображенням державного ладу, порядку державного управління.

Згідно з В. І. Леніним, державна влада являє собою централізовану організацію сили, організацію насильства з метою придушення опору експлуататорів і для керівництва величезною масою населення, селянством, дрібною буржуазією, напівпролетарями у справі «налагодження» соціалістичного господарства [10, с. 13]. Тобто по суті державна влада сприймається як певна організована сила, що утворює та забезпечує державне управління та державний лад.

Російські фахівці в галузі юриспруденції державну владу в цілому визначають як фактичну здатність держави (в особі державних органів і посадових осіб — представників державної влади) підкоряти собі волю і поведінку суб'єктів (індивідуальних, колективних) в інтересах усього державно організованого суспільства або окремої його частини [11, с. 126]. Також її визначають як публічну владу, яку здійснюють органи державної влади (наділені сукупністю повноважень, встановлених законодавчо), що наділена можливістю застосовувати юридичні засоби впливу та справляє вплив на всі сфери життя суспільства [8, с. 7].

Таким чином, на переконання автора, для визначення поняття «державна влада» у сучасному її розумінні необхідно з'ясувати основні ознаки досліджуваного поняття. Із запропонованих вище визначень можна виділити наступні беззаперечні ознаки державної влади:

- державна влада встановлює та забезпечує державний лад;
- державна влада забезпечується та встановлює порядок державного управління;
- державна влада наділена силою, системою примусових заходів та заходів правового впливу;
- метою державної влади є забезпечення загальних інтересів держави.

Список літератури

1. Аристотель. Политика / Аристотель ; [Пер. С. А. Жебелева, М. Л. Гаспарова]. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. — 393 с.
2. Халипов В. Ф. Власть (Основы кратологии) / В. Ф. Халипов. — М. : Луч, 1995. — 304 с.

3. Самохвалов В. П. Загальна теорія судової влади: системно-правові аспекти розвитку : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. України / В. П. Самохвалов. — К. : Юстініан, 2010. — 136 с.
4. Бурлацкий Ф. М. Современный Левиафан : очерки политической социологии капитализма / Ф. М. Бурлацкий, А. А. Галкин. — М., 1985. — С. 18.
5. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П. П. Шляхтун. — К. : Либідь, 2002. — 576 с.
6. Стеценко С. Г. Прокурор як суб'єкт владних повноважень / С. Г. Стеценко, В. М. Кравчук // Вісник прокуратури. — 2011. — № 11. — С. 70–76.
7. Гармоза П. В. Власть как категория юридической науки / П. В. Гармоза // Государство и право. — 2008. — № 5. — С. 82–85.
8. Бобылев А. И. Государство, государственная власть, органы государственной власти в России: понятие, их соотношение / А. И. Бобылев // Право и государство: теория и практика. — 2008. — № 12 (48). — С. 6–11.
9. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. — СПб. : Изд. юрид. книжного магазина И. К. Мартынова, 1914. — 360 с.
10. Ленин В. И. Государство и революция / В. И. Ленин. — Петроград : «Жизнь и Знание», 1918. — 59 с.
11. Сальников В. П. Философия глобализации (методологические основы геополитической доктрины России): Монография / Сальников В. П., Ивашов Л. Г., Дзегуланов Б. К.; [под общ. ред. В. П. Сальникова]. — СПб. : Фонд «Университет», 2006. — 268 с

С. В. Кухтик

Институт законодательства Верховной Рады Украины
Нестеровский пер., 4, Киев, 04053, Украина

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ВЛАСТЬ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)

Резюме

В статье рассматриваются проблемные теоретико-правовые аспекты государственной власти. Особое внимание уделено историческим аспектам изучаемого явления, соотношению государственной и политической власти.

Ключевые слова: власть, государственная власть, правовая власть, политическая власть.

S. V. Kuktik

Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine
Nesterovskiy lane, 4, Kiev, 04053, Ukraine

STATE GOVERNMENT (THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS)

Summary

The article deals with problems of theoretical and legal aspects of state power. Particular attention is paid to the historical aspects of the phenomenon, the ratio of state power and political power.

Key words: power, state power, legal power, political power.